

ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ФОРМАЛІЗМУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

CONCEPT OF PROCEDURAL FORMALISM IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Кузняк А.В., аспірант кафедри процесуального права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена дослідженню поняття та змісту процесуального формалізму в адміністративному судочинстві. З'ясовано, що це питання не було предметом широкого дослідження серед науковців та практиків. Окремі дослідження носять фрагментарний характер. Вчені під поняттям процесуального формалізму в адміністративному судочинстві розуміють таке: вимога обов'язкового виконання норм процесуального права під час судового розгляду та вирішення справи, яка поширює свою дію не лише на суд, але й на всіх без виключення інших учасників судового процесу; він є обов'язковою умовою належного здійснення правосуддя, оскільки завдяки формалізму використання судами дискреційних повноважень чітко визначено вказівкою випадків та відповідного обсягу такого застосування, чим запобігаються випадки свавілля, забезпечується передбачуваність застосування норм права й, відповідно, дотримуються гарантії права на справедливий судовий розгляд; вимога обов'язкового виконання норм процесуального права під час розгляду та вирішення судової справи є складовою принципу верховенства права й не виступає самостійним принципом у системі принципів судочинства; у великій мірі, позитивне оціночне поняття, під яким розуміється обов'язок всіх суб'єктів (учасники судового процесу, суд, суб'єкт владних повноважень) дотримуватися процедур, визначених законодавством, недотримання яких призводить до суттєвих негативних наслідків; характеризується динамічністю та виступає кваліфікуючою ознакою поведінки конкретного суб'єкта, є необхідною умовою належного відправлення правосуддя, адже завдяки формалізму використання судами дискреційних повноважень чітко визначено з вказівкою випадків та відповідного обсягу, чим запобігає випадкам свавілля, забезпечується передбачуваність застосування норм права й, відповідно, дотримуються гарантії права на справедливий суд. Доведено, що процесуальний формалізм в адміністративному судочинстві – це стан виконання норм Кодексу адміністративного судочинства України суб'єктами процесу, дотримання адміністративної процесуальної форми судового процесу, що є необхідною умовою належного відправлення правосуддя.

Ключові слова: процесуальна форма, адміністративне судочинство, процесуальний формалізм, надмірний формалізм, судовий процес.

The article is devoted to the study of the concept and content of procedural formalism in administrative proceedings. It was found that this issue was not the subject of extensive research among scientists and practitioners. Some studies are fragmentary in nature. Scientists understand the concept of procedural formalism in administrative proceedings as follows: the requirement of strict compliance with the norms of procedural law during the consideration and resolution of a case, which applies not only to the court, but also to all other participants in the judicial process; it is a necessary condition for the proper administration of justice, because thanks to it, the use of discretionary powers by courts is clearly determined by the indication of cases and the corresponding scope, which prevents cases of arbitrariness, ensures the predictability of the application of the law and, accordingly, the guarantee of the right to a fair trial is observed; the requirement of strict compliance with the norms of civil procedural law during the consideration and resolution of the case, which applies not only to the court, but also to all other participants in the judicial process, is a component of the principle of the rule of law and does not constitute an independent principle in the system of principles of civil justice; for the most part, a positive evaluative concept, which means the obligation of all subjects (the court, participants in the legal process, the subject of authority) to follow the procedures defined by the law, the neglect of which leads to significant negative consequences; is characterized by dynamism and acts as a qualifying feature of the behavior of a certain subject, is a necessary condition for the proper administration of justice, because thanks to it, the use of discretionary powers by courts is clearly conditioned by indicating the cases and the corresponding scope, which prevents arbitrariness, ensures the predictability of the application of the law and, accordingly, the guarantees of the right are observed for a fair trial. It has been proven that procedural formalism in administrative proceedings is a state of compliance with the norms of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine by the subjects of the process, compliance with the administrative procedural form of the judicial process, which is a necessary condition for the proper administration of justice.

Key words: procedural form, administrative proceedings, procedural formalism, excessive formalism, judicial process.

Завданням адміністративного судочинства є неупереджене, справедливе та своєчасне вирішення судом справ у сфері публічно-правових відносин задля ефективного захисту прав, свобод й інтересів фізичних осіб, а також прав та інтересів юридичних осіб від порушень з сторони суб'єктів владних повноважень. Таке завдання адміністративного судочинства реалізується згідно процесуального формалізму.

Поняття формалізму в адміністративному судочинстві не було предметом широкого дослідження серед науковців та практиків. Окремі дослідження носять фрагментарний характер.

С. О. Короед у статті «Надмірний формалізм як перешкода ефективності адміністративного і цивільного судочинства» розкриває процесуальний формалізм крізь призму процесуальної форми. Так, вчений зазначає, що її зміст становлять конструктивні частини у виді певних елементів процесуального законодавства, яке закріплює: перелік дій і в якій послідовності можуть вчинити учасники процесуальних правовідносин; коло учасників процесуальних відносин, їх права і обов'язки; підвідомчість справ та окремих питань; в яких документах і як фіксуються владні акти, що приймаються в ході вирішення

юридичних справ; строки вчинення процесуальних дій; види і джерела доказів; гарантії дотримання процесуальних норм, законності і обґрунтованості прийнятих актів; правила відшкодування витрат, пов'язаних з розглядом справ тощо [1, с. 26–27].

А. Черникова переконана, що процесуальна форма адміністративного судочинства є організаційною, процедурною стороною, що знаходиться в діалектичній єдності зі змістовним його наповненням. Вона встановлює визначені законом способи реалізації процесуальних функцій певними суб'єктами адміністративного судочинства, які забезпечують досягнення цілей правового регулювання публічно-правових відносин. Наукові дослідження проблем процесуальної форми визначають стан обґрунтованості найбільш доцільного порядку розгляду адміністративних справ, його диференціації з урахуванням приватних і публічних інтересів, принципів раціональності, пропорційності та процесуальної економії, що в сукупності з іншими засадами судового адміністративного процесу створюють оптимальні умови для забезпечення ефективності вирішення його завдань [2, с. 77].

Адміністративному судочинству притаманна властива іншим видам юридичного процесу форма, яка дозволяє

його розглядати як самостійну, зі своїми особливостями різновидність процесуально оформленої діяльності органів судової влади, а саме адміністративних судів, у розумінні Кодексу адміністративного судочинства України, щодо розгляду та вирішення справ адміністративної юрисдикції [3, с. 339].

І. М. Литвинюк слушно зазначає, що процесуальна форма адміністративного судочинства – це сукупність регламентованих нормами права однорідних вимог до процесуальних документів, суб'єктів процесу, стадій та етапів провадження, процесуальних дій та особливостей розгляду певної категорії справ задля виконання завдань адміністративного судочинства та досягнення певного матеріально-правового результату [4, с. 769].

Такий стан процесуального регулювання порядку відправлення правосуддя в науковій літературі прийнято називати процесуальним формалізмом, що пов'язане з необхідністю неухильного дотримання усіма судами процесуальної форми [5, с. 84].

Отже, поняття формалізму нерозривно пов'язано з процесуальною формою, дотримання якої відображає стан виконання норм Кодексу адміністративного судочинства України.

Зауважимо, що під процесуальним формалізмом в цивільному судочинстві слід розуміти правило неухильного виконання норм процесуального права під час розгляду та вирішення цивільної справи, яке поширюється не лише на суд, але й на всіх учасників судового процесу, також є складовою принципу верховенства права й не є самостійним принципом у системі принципів судочинства. Процесуальний формалізм не варто ототожнювати з цивільною процесуальною формою, оскільки він виступає як наслідок її існування, що знаходить вираження в діяльності по втіленню встановлених правил поведінки у життя. На відміну від процесуальної форми, яка за своєю правовою природою є статичним явищем, формалізм характеризується динамічністю, виступає кваліфікуючою ознакою поведінки певного суб'єкта. Процесуальний формалізм є обов'язковою умовою належного відправлення правосуддя, оскільки завдяки йому застосування судами дискреційних повноважень чітко обумовлено з вказівкою випадків та обсягу, що запобігає свавіллю, забезпечується передбачуваність застосування закону та, відповідно, дотримуються гарантії права на справедливий розгляд справи судом. Його не слід ототожнювати з правовим пуризмом і надмірним формалізмом, які за своєю природою є негативними явищами і призводять до порушення права на справедливий суд. Надмірний формалізм на відміну від процесуального формалізму передбачає механічне дотримання норм процесуального права без врахування доцільності цього. У свою чергу правовий пуризм є крайнім проявом надмірного формалізму та завжди призводить до порушення принципу правової визначеності, так як пов'язаний зі скасуванням правильного по суті й такого, що набрало законної сили, судового рішення, без наявної соціальної потреби в цьому або потреби в усуненні фундаментальних помилок правозастосування, чи ставить під сумнів обставини, встановлені остаточним судовим рішенням, що може бути прирівняне до його скасування [6, с. 77, 86].

Формалізм – це, в основному, позитивне оціночне поняття, яке означає обов'язок всіх суб'єктів (учасники судового процесу, суд, суб'єкт владних повноважень) дотримуватися процедур, врегульованих законодавством,

нехтування якими може призвести до суттєвих негативних наслідків. *Надмірний формалізм* – це, в основному, негативне оціночне поняття, що означає безумовний обов'язок дотримуватися процедур, врегульованих законодавством, у ситуації, коли негативні наслідки поступаються принципу розумності (раціональності, доцільності) [7].

Н. Ю. Сакара зазначає, що процесуальний формалізм, процесуальна форма судочинства охоплюється змістом принципів законності та верховенства права. На думку вченої, ЄСПЛ у своїх рішеннях звертає увагу на цінності *дотримання формалізованих норм* процесу, за допомогою яких сторонам забезпечується вирішення справи, оскільки завдяки цьому може обмежуватися обсяг дискреції, запобігання свавіллю, дотримуватися рівність сторін, створюватись умови для ефективного вирішення спору та його розгляду судом упродовж розумного строку, а також забезпечуються юридична визначеність та повага до суду [6, с. 83–84].

Варто зазначити, що найскладніші процесуальні питання, які виникають під час вирішення судом справ, пов'язаних з поняттям «*формалізм*» є такі: достатність часу для певного суб'єкта щодо підготовки до розгляду справи в адміністративному органі або суді (потреба у додатковому часі, неможливість участі тощо); отримання суб'єктом повідомлення (виклику) про розгляд його справи в адміністративному суді або органі (правильність адреси, спосіб вручення, доставки тощо); належність складення процесуальних документів (завіреність копій документів, повноваження представника, відповідність документів встановленим вимогам); дотримання строків на подачу процесуальних документів; сплата судового збору; формальне ставлення суб'єктів до виконання своїх обов'язків (зловживання ними процесуальними правами) [7].

Необхідність дотримання формалізму під час розгляду судових справ підтверджено й судовою практикою. Так, у справі № 2-246/10 [8] за касаційною скаргою ОСОБА_1 на постанову Тернопільського апеляційного суду від 27 червня 2022 року Верховний Суд дійшов висновку, що суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про скасування ухвали суду першої інстанції про повернення позивачу поданої ним заяви про зміну способу виконання рішення суду з тієї підстави, що позивач не направив іншим учасникам справи копії такої заяви та не подав до суду відповідних доказів такого направлення. Повернення заяви без розгляду не є надмірним формалізмом, оскільки відповідає вимогам процесуального закону. Правомірний та розумний формалізм у судовому процесі є позитивним та необхідним явищем, так як забезпечує точне дотримання судами та учасниками справи певних правил процесу, проте надмірний формалізм заважає ефективному та практичному доступу до суду, не сприяє належному здійсненню правосуддя, правовій визначеності, у тому числі виконанні судового рішення та є порушенням статті 6 Конвенції (рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 1998 року у справі «Перед де Рада Каваніллес проти Іспанії», від 13 січня 2000 року у справі «Мірагаль Есколано та інші проти Іспанії», від 08 березня 2017 року у справі «ТОВ «Фріда» проти України»).

Отже, процесуальний формалізм в адміністративному судочинстві – це стан виконання норм Кодексу адміністративного судочинства України суб'єктами процесу, дотримання ними адміністративної процесуальної форми судового процесу, що є необхідною умовою належного відправлення правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Короед С. О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: дис. ... докт. юрид. наук. К., 2014. 489 с.
2. Ангеліна Черникова. Категорія «процесуальна форма» в адміністративному судочинстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 71–78.
3. Бітов А. І. Характеристика процесуальної форми адміністративного судочинства. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 46. С. 330–339.

4. Литвинюк І.М. Поняття процесуальної форми адміністративного судочинства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 767-769.
5. Короед С. О. Надмірний формалізм як перешкода ефективності адміністративного і цивільного судочинства. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 83–91.
6. Сакара Н.Ю. Феномен формалізму в цивільному судочинстві. *Problems of legality*. 2018. Issue 143. P. 77–89.
7. Берназюк Я. Формалізм та надмірний формалізм: особливості адміністративного судочинства: програма підготовки для підтримання кваліфікації суддів окружних адміністративних судів, 24 лютого 2023 року. URL: <https://constitutionalist.com.ua/formalizm-tanadmirnyj-formalizm-osoblyvosti-administratyvnoho-sudochynstva/>.
8. Постанова Верховного Суду від 18 січня 2023 року в справі у справі № 2-246/10 за заявою АТ КБ «ПриватБанк» про зміну порядку і способу виконання рішення суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553596>